

KÖNYVSZEMLE

Mays, John B.: Urban problems and moral issues (Urbanizáció és erkölcsi kérdések). The Essex Hall lecture, 1975. London. The Lindsey Press.

Az angol társadalom alapvető kérdéseit tárgyaló etikai tanulmány. Szerzője — ismert szociológus, a liverpooli egyetem tanára — a társadalmi valóság vizsgálatából jut arra a megállapításra, hogy a nyugati tőkés társadalom válságban van. Ennek megnyilvánulásai közül kiemeli a szegénységet, a munkanélküliek, munkaképtelenek, árvák és öregek súlyos helyzetét, akiknek többsége emberhez nem méltó körülmények között él. És nem utolsó sorban foglalkozik az ifjúság kérdésével, megállapítása szerint a társadalom vajmi keveset tett, hogy a fiatalok gazdasági és társadalmi életkörülményeit megjavítsa s őket felelős társadalmi életre nevelje. Jelentkezik a válság a közösségi élet bomlásában és a lelki-szellemi élet sorvadása terén is. Ma mind többen és többen vonulnak vissza a maguk zárt kicsi világába; a közösség kérdéseivel nem foglalkoznak, s életük irányítását átengedik az ún. hivatásos társadalomvezetőknek, akiknek nincs erkölcsi alapjuk.

Mays társadalomvizsgálatában arra a végső megállapításra jut, hogy a válság megszüntetésének csak egy módja lehetséges: a társadalom strukturális újjáépítése erkölcsi alapon. Ez pedig egy olyan új társadalmat jelent, melyben az embereket azért becsülik, amik, nem pedig azért, amit birtokolnak. Itt látja a szerző az unitarizmus emberszolgálatának nagy lehetőségét és etikai igazolását.

Mays J. B. tanulmányát az angol unitárius egyház adta ki, mint a Főtanács alkalmával tartott Essex Hall előadást.

A stream of light (Fény-folyam). A sesquicentennial history of American Unitarianism. Edited by Conrad Wright. Boston, American Unitarian Association, 1975.

Az amerikai unitáriusok 1825. V. 25—26. napján alakították meg Bostonban az *American Unitarian Association* — Amerikai Unitárius Társulat — néven ismeretes első egyházi szervezetüket „a tiszta kereszténység érdekeinek előmozdítására és hitelveinek terjesztésére“. Ennek a korszakalkotó eseménynek 150. évfordulójára készült ez a gyűjteményes történeti munka.

A kötet az amerikai unitarizmus 150 éves történelmét mutatja be. Új történelmi szemlélet alapján tárgyalja az unitárius mozgalom kialakulását, belső és külső vitáit, a szervezet kialakításaért folytatott küzdelmet, az elmélet és gyakorlat harcát, az útkeresést, hogy az unitárius vallást minél közelebb lehessen hozni az emberhez és a fejlődő élet szolgálatába állítani. A könyv szerzői ismert unitárius történészek: dr. Conrad Wright, Dr. Charles C. Foreman, dr. Daniel Walker Howe, dr. David B. Parke, dr. Carol R. Morris. A kötetet gondozta és az előszót írta C. Wright harvardi egyetemi tanár.

Oscar Wilde mondta, hogy „a történelem nem ismétli meg önmagát, de a történészek egymást ismétlik“. Ebben az esetben elmondhatjuk, hogy a könyv írói nem ismétlik a múlt történéseit. Tudják ugyanis, hogy az idők változnak és a változással együtt jelentkezik a múlt és jelen új értelmezésének igénye is. Hogy eleget tegyenek ennek a szükségnek, az egyes tanulmányok szerzői nem elégedtek meg a tények egyszerű összegyűjtésével és felsorolásával, hanem próbálják azokat megérteni és újraértékelni. Egyben feleletet keresnek arra is, hogy a múlt értékei mit jelentenek számunkra és milyen kötelességeket rónak reánk, egyénekre, gyülekezetekre és egyházra. A 150 éves küzdelmes múlt egyszerű hívei és kiemelkedő személyiségei napjaikban tanúbizonyságot tettek hitükről és cselekedeteikről.

„*Ieșit-a semănătorul . . .*“ (Íme, kiment a magvető) Predici la duminicile și praznicile de peste an pentru practica omiletică. Timișoara, Editura Mitropoliei Banatului, 1974. 335.

A kötet szazegy prédikációt tartalmaz az év minden vasárnapjára és ünnepnapjára. Az egyházi beszédek mellett még három dolgozatot találunk az ünnepek jelentőségéről, a vasárnapról és a nagy ünnepekről. Az előszót, továbbá három prédikációt és az ünnepek jelentőségéről szóló tanulmányt dr. Nicolae Corneanu érsek írta. A prédikációk szerzői között találjuk dr. Nicolae Mladin nagyszebeni érseket, Vasile Coman, Irineu Crăciunaș és Emilian Birdaș püspököt, három főapátot, kilenc teológiai tanárt és harminckilenc esperes és pap nevét. A prédikációgyűjtemény egyik fő célja az, hogy tükörként adja vissza a bánáti érsekség papjainak homiletikai munkásságát. Minden prédikáció nyomtatásban már megjelent, legtöbb a *Mitropolia Banatului* c. havi teológiai folyóiratban.

Dr. Nicolae Corneanu érsek az előszóban a pap egyik fő feladatául jelöli meg az evangélium hirdetését: „Elmenvén e széles világra, hirdesétek az evangéliumot minden teremtésnek“ (Mk 16, 15). Ez pedig Jézus tanításának a mai életben való alkalmazását jelenti. A személyes példaadás mellett a jó szó olyan, mint a jó mag, ez viszont a lelkésztől alapos tudást, állandó készülést, hozzáértést és teljes odaadást kíván. A prédikációk nem minták kívánnak lenni, hanem segítség teológusoknak és papoknak mindennapi templomi szolgálatukban. A beszédek útmutatást adnak, hogy miképpen kell alkalmazni és közelebb vinni Jézus tanítását a hívek lelkéhez.

A prédikációk címei a feldolgozott tanítás tartalmát jelzik. A sajátosan ortodox kérdések mellett hittani, de főleg etikai kérdések szere-

pelnek. Jellemző témák: az anya szíve, munka és imádság, a szülők tisztelete, a közösség iránti kötelesség, a keresztény szeretet, az önzés bűne, önfeláldozás, alázat, tökéletesség, megbocsátás stb.

A kötet hittani orientációját a szolgálat teológiája képezi. Minden prédikációban kifejezést nyer az a tanítás, hogy üdvösségünk elengedhetetlen feltétele: felebarátunk, a közösség és Isten önzetlen, hűséges szolgálata. Ez a jézusi evangélium, melynek hirdetésére, itt és most, elhívást és megbízást kaptunk.

Carte de rugăciuni — Imakönyv. Oradea, 1974. 310 l.

A nagyváradi ortodox püspökség kiadásában jelent meg, román és magyar nyelven. Vasile, Nagyvárad ortodox püspöke, az előszóban az ima tömör teológiai jelentését nyújtja. A kétnyelvű imakönyv kiadását az ebbe szükségessé, hogy a püspökséghez tartozó ukrán hívek kérték, készítsenek számukra egy román és magyar nyelvű imakönyvet, hogy azt mindenki megérthesse. A kiadás ezt a kívánságot teljesíti, „tudván azt, hogy Isten minden nyelvet megáldott és minden hívő saját anyanyelvén dicsérheti az Urat“.

Az imakönyv az Ortodox Egyház legjelentősebb imáit tartalmazza: reggeli, nappali és esti, valamint a különböző alkalmakra előírt imádságokat. De megtaláljuk benne azokat a közös imákat is, melyeket a templomban, az istentisztelet alkalmával mondanak, úgyszintén az elhunytakért mondott imákat. Mindezek mellett az imakönyv tartalmaz egyházi előírásokat és tanácsokat a bűjttel, a halottakról való megemlékezéssel és az egyházi ünnepekkel kapcsolatban, valamint egyházi énekeket.

Az imádság a vallásos ember legegységesebb lelki szükséglete. Ennek kielégítésében látják a kiadók imakönyvük célját: „Az ima által szívünket és elménket visszük a mi mennyei Atyánk elé, és arra kérjük, hogy adja meg nekünk mindazt, amire úgy lelkünknek, mint testünknek szüksége van. Ugyanakkor dicsőítjük Őt és hálát adunk neki, hogy gondot visel ránk.“

Az imádság azonban nemcsak Isten és hívő ember közti kapcsolat megteremtésének és elmélyítésének az eszköze. „Az ima közelebb visz minket Istenhez, de ugyanakkor felebarátainkhoz is, akikkel együtt élünk. Az imán keresztül vallomást teszünk arról, hogy ugyanazon mennyei Atya gyermekei vagyunk.“

Az imádság csak egyik része a vallásnak, a hit cselekedetek nélkül halott. A szeretet a legszebb imádság. Ezt vallja az imakönyv is, amikor arra hívja fel a híveket, hogy „imáinkat erős hittel és tiszta szívvel végezzük, anélkül, hogy valami olyat kérjünk, amiből másnak kára lenne. Mindenekfelett szükséges, hogy imáinkat jócselekedetek kövessék. Ezzel Isten akaratát teljesítjük.“

Szabó György: Abafáji Gyulay Pál. Humanizmus és reformáció sorozat 3. kötete. Budapest, Akadémiai kiadó. 1974, 146.

A Magyar Népköztársaság Irodalomtudományi Intézete Reneszánszkutató Csoportjának harmadik kötete a XVI. század ismert tragikus sorsú világi humanistájának, Gyulay Pálnak életét és munkásságát írja le. Akárcsak a sorozat második kötete (Dán Róbert: Humanizmus, refor-

máció, antitrinitarizmus és a héber nyelv Magyarországon), melynek záró fejezetében Bogáti Fazekas Miklós unitárius lelkész és zsoldárköltő életrajzát és műveit mutatja be, Gyulay Pál életrajza is igen fontos az unitárius egyház- és művelődéstörténet szempontjából.

Szabó György magas tudományos szinten megírt műve három fejezetre oszlik. Az első fejezetben a szerző elkülöníti egymástól a három azonos nevű kortárs Gyulay Pál életrajzi adatait, majd Abafáji Gyulay Pál kisebb humanista tanulmányait és ifjúkorát tárgyalja. A második rész a lengyelországi éveket elemzi, mikor is Gyulay Báthory István szolgálatában állott és könyvet írt a lengyel király hadjáratáról, majd egy igen fontos levelet küldött Sibrik György váradi kapitánynak. A harmadik rész (Újra Erdélyben) Gyulay Pál politikai felemelkedését, irodalompartolását, végül tragikus halálát ismerteti. A függelékben helyet kaptak Gyulay Pál humanista művei, levelei és néhány életére vonatkozó oklevél.

A nem nemesi származású Gyulay Pál születési helye és éve ismeretlen. Az első Gyulayra vonatkozó adat 1565-ből származik, amikor az ifjúvá serdült literátus Gyulay, a kolozsvári kollégium más tanulóival együtt, verset ír a Heltai kiadásában megjelent Bonfini Mátyás királyról írt művének előszavába. A hazai iskolák elvégzése után tanulmányait több unitárius diáktársával, Hunyadi Demeterrel és Pécsi Jánossal együtt Olaszországban folytatja. Az itáliai tanulmányok költségét a Blandratát és Dávid Ferencet, nemkülönben hitújítási munkálkodásukat támogató Bekes Gáspár fedezte, aki ebben az időben mint János Zsigmond bizalmas embere és mint tanácsúr, már hatékony tényezőnek számított az ország politikai életében. Gyulay első ismert külföldön írt levelét régi barátja, az erdélyi unitárius egyház későbbi püspöke, Hunyadi Demeter 1571-ben hozta haza. A padovai egyetem elvégzése után, ahol filozófiai és orvostudományi ismeretekre tett szert, a fiatal Gyulay Pál az unitárius egyház János Zsigmond halála utáni főpatronusának, a román származású Bekes Gáspár titkára és bizalmas embere lesz. Ami a vallási hovatartozását illeti, Szabó György leszögezi, hogy „az aktuális erdélyi vallási kérdések vizsgálata során Gyulay — Hunyadi Demeterrel és Pécsi Jánossal együtt — eljutott a lélek halhatatlanságának tagadásáig“ (15).

Miután Bekes Gáspár meghódol egykori ellenfelének, a lengyel királynak, Gyulay Pál is Báthory István szolgálatába lép. Ekkor részt vesz a király danckai hadjáratában, ahol nemességet szerez, majd egy latin nyelvű versben dicsőíti királya oroszországi hadjáratát. Már lengyelországi tartózkodása alatt is gyakran jár Erdélyben, ahol a jezsuita-ellenes unitáriusokkal rokonszenvező Gyulay 1585-ben megismerkedik Jaques Bongars francia hugenotta humanistával.

Erdélybe való végleges hazatérése után Gyulay felelős politikusként sem tagadta meg régi unitárius elveit, és különböző ürügyeket keresett és talált a hitújítók védelmének érdekében. Gyulay később a fejedelem főkamaraosa lett, és Erdély különböző vidékein több birtokot szerzett. A jezsuita rend 1588. évi kiutasításában fontos szerepet játszott. Levelezésben állott Squarcialupus Marcelussal, a fejedelem unitárius vallású orvosával és Gerendi Jánossal, az unitárius értelmiségieket támogató Torda megyei főispánnal. Miután Báthory Zsigmond és Báthory Boldi-

zsár ellenségeivé váltak, Gyulay Pál vagyonának egy részét a kolozsvári unitárius kollégiumra testálta.¹

Gyulay Pál 1592 év végén az udvari intrika áldozata lett. Báthory Boldizsár, a fejedelem beleegyezésével, a fogarasi várórság embereivel december 10-én reggel 6 órakor megrohanta Abafáját, a zsoldosok a meglepett Gyulayt a szó szoros értelmében darabokra vágták.

Szabó György értékes tanulmánya kellően bizonyítja, hogy Gyulay Pálban egy jeles humanista és kiváló költő veszett el. A kolozsvári unitárius kollégium egykori tanulója ugyanakkor egyháza hűséges támasza és gyámolítója volt a János Zsigmond halálát követő nehéz időkben. Meggyilkolása összefüggésben állott az erdélyi protestantizmus és ezen belül az unitáriusság tervszerű üldözésével.² A jezsuiták befolyása alatt álló Báthory Zsigmond minden eszközzel harcolt a protestáns többségű nemesség ellen, melynek egyik illusztris és művelt tagja éppen Gyulay Pál volt. Az unitárius nemesség felmorzsolása előkészítette a talajt a XVII. században bekövetkező tömeges unitárius áttérítésnek és az ún. „majores pars” pereknek.

Szabó György Gyulay Pál-monográfiáját haszonnal forgathatjuk mind gazdag kulturális, mind politikai és történeti vonatkozású tartalma miatt.

S. P.

Gilgames. Agyagtáblák üzenete. Válogatta és a jegyzeteket írta Komoróczy Géza, fordította Rákos Sándor. III. kiadás. Bpest 1974. 352 l.

A két részből álló munka értékes válogatást nyújt a sumér-akkád irodalom kincses-tárából. Az első rész, a *Gilgames* az eposzokat — az emberiség minden valószínűség szerint első, de máris remekművű eposzait —, az *Agyagtáblák üzenete* pedig a vallási, bölcséleti és lírai költészet fennmaradt emlékeit öleli fel.

Gilgames i.e. a III. évezred elején élt, Uruk sumér városállam királya volt. A „kétharmadrész isten és egyharmadrész ember” személye körül mitikus elbeszélések alakultak ki, melyeket az akkad költészet egy nagyszabású kompozícióba, a Gilgames-eposzba foglalta. Több változata ismeretes, az utolsó az i.e. I. évezred elején készült. Legteljesebb formában XII táblából áll, mely Assurbanipal ninivei téglakönyvtárának múlt századi feltárása során került napvilágra.

Az eposz Gilgamesnek halhatatlanságra törekvő életét beszéli el. Miután barátja, Enkidu meghal, Gilgamesben halálfélelem támad: „Félek... rettegek a halál szelétől, menekülnék, elfutnék tőle, de érzem, mindenütt utolér...” (X. tábla). Hosszú bolyongás után meggyőződik ar-

¹ Gyulay Pál 1592-ben keltezett végrendeletében ezer forintot hagyakozik „az kolozsvári és székelyvásárhelyi scholákban tanuló szegény deákok segítségére”. Az alapítvány kezelését a felvilágosult gondolkozású Gyulay a két város bírájára bízta, és csak másodsorban, az esetben, ha a bírák ezt nem vállalnák el, gondolt arra, hogy „az kolozsvári és vásárhelyi plébánosok tanácsából lássák az scholák, kire bizzák”.

² Ezért érthető a főellenség, Carillo jezsuita atya, a tragédia előidézői egyikének diadalérzése, aki 1592. december 13-án jelenti Aquavira bíborosnak, hogy miután Gyulayt és Gálffyit eltávolították az udvarból, sor kerül a jezsuiták visszahívására.

ról, hogy az ember kikerülhetetlen sorsa a halál. Az elérhetetlen halhatatlansággal szemben a küzdelemben és az alkotó tevékenységben találja meg az élet értelmét.

A Gilgames-eposz legismertebb része a XI. táblán fennmaradt vízözön mítosz, melyet a halhatatlan Utnapistim mesél el Gilgamesnek.

Az eposz befejezetlen, a két barát — Gilgames és Enkidu — beszélgetésével ér véget a XII. tábla szövege. A mezopotámiai bölcsélet szólal meg Enkidu megállapításaiban. Az alvilágban — szerinte — sivár, vigasztalan az élet. De az, aki hősként halt meg, becsületben részesül. A halál után is csak az semmisül meg igazán, aki élőként sem volt méltó arra, hogy éljen.

Az *Agyagtáblák üzenete* a sumér-akkád költészet emberközelségét tükrözi imák, himnuszok, példabeszédek, szerelmes versek, dalok, varázsigék formájában. Minden darabja gyönyörködtet és tanít.

A fordító megőrizte az archaikus költészet hangját és frissességét. Rákos Sándor nemcsak az egyes sorokat, képeket, hasonlatokat ültette át, hanem sikerült lefordítania azt is, ami mindezeknek alapja: a gondolkodás- és szemléletmódot, és ezzel elérhető közelségbe hozta ezt az időben és térben távoli világot.

SEMĂNĂTORUL CREȘTIN

Anul 81

Nr. 2—3
CLUJ-NAPOCA

1975

CUPRINSUL

Sărbătorim și muncim împreună	87
Portretul lui Kriza János	
Ne amintim de Kriza János!	89

STUDII

Autobiografia lui Kriza János	90
Dr. Lajos Kovács:	
Comemorarea episcopului Kriza János	93
I. M.:	
Kriza János poetul	107
Dr. Pál Gergely:	
Volumul II. al operei <i>Vadrózsák</i>	110
Dezső Szabó:	
Kriza János preot de la Cluj (1835—1861)	113
Imre Gellérd:	
Activitatea omiletică a lui Kriza János	122
Dr. János Erdő:	
Un catechism anonim din 1845	129
Dr. Árpád Szabó:	
Kriza János și revista <i>Semănătorul Creștin</i>	154
Dr. Vilmos Izsák:	
Kriza János „părintele tineretului unitarian“	158
Jenő Gál:	
Kriza János și Aita Mare	163

Date referitoare la viața și activitatea lui Kriza János	166
--	-----

LUCRĂRI OMILETICE

Kriza János: Cuvinte de adio	177
VIȚA BISERICEAȘĂ	182
ȘTIRI BISERICEȘTI	187
RECENZII	190

Colectivul de redacție — Editors

Președintele și redactor responsabil: P.S.S. dr. Lajos Kovács,
membrii: dr. János Erdő (redactor responsabil adjunct),
dr. Árpád Szabó, Dezső Szabó, (redactori) și Sebe Ferenc

CHRISTIAN SOWER

Journal of the Unitarian Church in R. S. România

Volume 81

1975

Number 2—3

CLUJ-NAPOCA

CONTENTS

We celebrate and work together	87
The portrait of János Kriza	
We remember János Kriza	89

STUDIES

The autobiography of János Kriza	90
In memory of bishop János Kriza, L. Kovács	93
János Kriza, the poet, I.M.	107
The second volume of the „Wild roses“, P. Gergely	110
János Kriza as minister at Cluj (1835—1861), D. Szabó	113
The preaching activity of János Kriza, I. Gellérd	122
An unknown catechism from 1845, J. Erdő	129
János Kriza and the Christian Sower, Á. Szabó	154
János Kriza “the father of Unitarian youth”, V. Izsák	158
János Kriza and his native village Aita Mare, J. Gál	163
Data of the life and activity of János Kriza	166

SERMONS

Farewell speech, J. Kriza	177
CHURCH LIFE	182
NEWS	187
REVIEWS	190

Redacție — Editorial Office

3400 Cluj-Napoca, Bdul Lenin nr. 9. R.S. România, Tel. 146—09

Întreprinderea Poligrafică Cluj 3057/1975
Municipiul Cluj-Napoca

